

MARTINA PAVIĆ

Ante Starčevića 11, HR – 10290 Zaprešić

martina_pavic@yahoo.com

TATJANA PIŠKOVIĆ

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Ivana Lučića 3, HR – 10000 Zagreb

taya.piskovic@yahoo.com

ZANIMLJIVI PRINOSI ZABORAVLJENOGA FILOLOGA

Jozo Dujmušić (1874–1942) objavljivao je tekstove jezikoslovne tematike punih dvadeset šest godina, od 1896. do 1942., no u analima hrvatskoga jezikoslovlja potpuno je prešućen i ignoriran. U ovome se radu popisuju i opisuju najvažniji Dujmušićevi jezikoslovni radovi, a dvjema se njegovim najvažnijim preokupacijama – jezičnomu purizmu i inzistiranju na "povratku" etimološkoga pravopisa i iekavice – posvećuje posebna pažnja. U purističkim je radovima ponajviše bio zaokupljen čišćenjem hrvatskoga leksika od različitih "barbarizama" (rusizama, srbizama, turcizama, germanizama), ali i prepoznavanjem stranoga utjecaja na druge razine hrvatskoga jezika (morfonološku, morfološku i sintaktičku). Purizam i nacionalizam usko povezuje držeći da je prijetnja elementima hrvatskoga jezika ujedno prijetnja nacionalnomu identitetu. Zagovaranje etimološkoga pravopisa i iekavice njegov je način eksplikacije antivukovskih stavova i distanciranja od srpske jezične politike, što je vjerojatno najvažniji razlog potpune njegove anonimnosti.

KLJUČNE RIJEČI: *Jozo Dujmušić, jezični purizam, etimološki pravopis, iekavica.*

1. KRATKA BIOGRAFIJA¹

Jozo Dujmušić rođen je 21. kolovoza 1874. u Polju kraj Travnika. Roditelji su mu se vjerojatno doselili iz Dalmatinske zagore. Pučku je školu završio u Dolcu kod časnih sestara, šest razreda gimnazije u Travniku, a sedmi i osmi razred s ispitom zrelosti u Sarajevu. Do 1894. slušao je u Innsbrucku klasičnu filologiju, potom htio prijeći na medicinu, no na kraju je ipak završio započeti studij u Beču kod profesorâ Jagića i Rešetara. Ondje je 1900. obranio disertaciju *Studium über Osvetnici des Dichters fra Grgo Martić*.

¹ Detaljnije biografske podatke o Dujmušiću donose Dujmović (1942–1943) i Samardžija (2008).

Nakon završenoga studija službovao je najprije kao namjesni učitelj u Bihaću, zatim kao gimnazijski profesor u Sarajevu, Banjoj Luci i Tuzli, a za Prvoga svjetskog rata predavao je u gimnaziji u Derventi. Poslije rata bio je umirovljen, ali se 1920. ponovno vratio u službu kao profesor na gimnaziji u Varaždinu. Za Pašić-Pribečevićeva režima, 1925., bio je premješten iz Varaždina u Kotor, a nakon toga ponovno umirovljen. Ondašnji ministar prosvjete, Stjepan Radić, pozvao ga je da se vrati u službu i tako je naposljetku mirovinu dočekao kao profesor hrvatskoga jezika na III. realnoj gimnaziji u Zagrebu.

Nakon umirovljenja 1933. počeo se intenzivnije baviti znanstvenim radom. Doduše, dvije su od ukupno tri njegove knjige (*Nauka o pjesništvu*, 1906. i *Nauka o prostoju rečenici*, 1908.) objavljene prije 1933., a samo jedna, *Repetitorij hrvatske slovnice*, poslije toga (1933). Sve je ostale tekstove objavljivao u brojnim novinama i časopisima. Neki su od njih: *Vienac*, *Školski vjesnik* (Sarajevo), *Südslavische Revue*, *Nastavni vjesnik*, *15 dana*, *Hrvatski radiša*, *Katolički list*, *Hrvatska smotra*, *Omladina*, *Obzor*, *7 dana*, *Hrvatska straža*, *Nezavisnost*, *Danica*, *Jutarnji list*, *Hrvatski dnevnik*, *Nedjelja*, *Hrvatski glas*, *Novi list*, *Hrvatski radnik* itd.

Preminuo je u Zagrebu 14. listopada 1942.

2. JEZIKOSLOVNI RADOVI JOZE DUJMUŠIĆA

Prvi je svoj filološki rad Dujmušić objavio 1896. ("Jezik Menčetićev i Držićev prema Marulićevu"), a posljednji 30. lipnja 1942. ("Dalmatinski jezični atavizam proti bosanskohercegovačkom hrvatskom jeziku"). Najprije će se njegovi jezikoslovni radovi klasificirati s obzirom na žanr ili tematsku preokupaciju, a najvažniji među njima bit će sažeto prikazani. Potom će se izdvojiti najvažnije skupine autorovih nejezikoslovnih tekstova.

Monografije. *Repetitorij hrvatske slovnice* (1933) Dujmušić je napisao zbog praktična razloga, "za đake niže gimnazije", jer je dotad gramatičko gradivo bilo podijeljeno u tri sveska (za drugi, treći i četvrti razred). Dujmušić je u svojoj slovnici objedinio građu za cjelokupno gimnazijsko jezično obrazovanje: nauku o glasovima, nauku o oblicima ili morfologiju i nauku o izreci ili sintaksu. Iako ističe da neće obrađivati tvorbu riječi "jer je to pretežak dio za srednju školu" (Dujmušić 1933: 6), u uvodu u morfologiju sažeto je opisao uglavnom sve tvorbene načine kojima se tvore imenice, pridjevi, glagoli i prilozi u hrvatskome jeziku (prefiksalsnu, sufiksalsnu, složeno-sufiksalsnu tvorbu te čisto slaganje, srastanje i konverziju). Osim gramatičkih osnova izložio je i osnovna pravopisna pravila prema *Pravopisnome uputstvu* iz 1929. upozoravajući na razliku između "etimologijskoga" i "fonetičkoga" pravopisa u načinu bilježenja rezultata dviju morfonoloških promjena: jednačenja po zvučnosti i ispadanja suglasnika. I dok piše gramatiku, Dujmušić ne odustaje od savjetodavnih ekskursa, eksplicitnoga izricanja purističkih stavova i ispravljanja drugih gramatikografa. Nerijetko za pojedine oblike naglašava da "im je zabranjen pristup u književni jezik" (Dujmušić 1933: 15), da su "barbarizmi" (Dujmušić 1933: 72, 73, 74) ili da "ne valjaju" (Dujmušić 1933: 112) te da je što "vrlo pogrešno reći" (Dujmušić 1933: 51); usporedno navodi pogrešne pasivne oblike u Maretićevoj gramatici (1913) i Musulinovim gramatikama (1928, 1931) te zaključuje da "krivo uče neke slovnice (Divković, Maretić, Musulin i t. d.)" (Dujmušić 1933: 114, 124).

Drugi Dujmušićev jezični priručnik, *Nauka o prostoju rečenici* (1908), zasad se ne može pronaći u nacionalnim bibliotekama u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Na tu knjigu referira Petrović (2008: 41) ističući da je figurirala kao dopuna *Gramatike bosanskoga jezika* (1890) u kojoj nije bilo poglavlja o sintaksi. Iako Dujmušićeva knjiga nije bila namijenjena školskoj uporabi, autorica ističe da se ipak upotrebljavala i u školama kompenzirajući tako nedostatke *Gramatike*. Samardžija (2008: 430) navodi da knjižica ima sedamnaest kratkih poglavlja u kojima je autor "nastojao sažeto objasniti temeljne sintaktičke nazive [...], narav glavnih članova rečeničnoga ustrojstva u hrvatskome jeziku [...], kao i njihovih najčešćih veza u rečenici".

"Antibarbarus hrvatskog jezika" i drugi članci u novinama i časopisima. "Antibarbarus hrvatskoga jezika" iscrpan je pregled abecednim redom posedanih barbarizama. Od *aeronautike* do *žvrka* obrađeno je oko 2050 posuđenica, dijalektizama, provincijalizama, regionalizama i arhaizama u 72 nastavka koji su izlazili tri i pol godine u *Obzoru* i *Hrvatskoj straži*. "Antibarbarus" je počeo izlaziti 6. travnja 1932. u *Obzoru* (LXXIII. god., br. 79), a 2. studenog 1932. (LXXIII. god., br. 250) kod petnaestoga nastavka i zaključno s 427. natuknicom (*ivanački*) prestaje Dujmušićeva suradnja s tim listom. Od 4. siječnja 1933. Dujmušić je objavljivao "Antibarbarus" u *Hrvatskoj straži* (V. god., br. 3) gdje je do 4. listopada 1935. (VII. god., br. 228) izišlo preostalih 57 nastavaka s ukupno 1622 natuknice (od *ivica* do *žvrk*).

U jezikoslovnim člancima objavljivanim od 1896. do 1942. u brojnim novinama i časopisima Dujmušić je opširnije obrađivao kontaktološku problematiku uvedenu "Antibarbarusom" i s njom povezane purističke teme, razlagao argumente za uvođenje "umjerenoga etimologijskoga pravopisa" i iekavice, tematizirao ideje hrvatskih vukovaca te stručnost i produkciju njihova uzora Vuka Karadžića. O svim će tim aspektima njegova rada biti riječi u sljedećim dvama poglavljima ovoga rada.

*Prikazi jezikoslovnih radova i ocjene prijevodnih djela.*² U predstavljanju filoloških monografija i prijevodnih djela Dujmušić je jednako kritičan kao i u protjerivanju posuđenica iz hrvatskoga jezika. Naime njegovi se prikazi najčešće svode na – prigovore, tj. nabranjanje i oprimjerivanje svih nedostataka, propusta i pogrešaka na koje je naišao pri pomnome čitanju. Loše strane novoobjavljenih knjiga vrlo pedantno razvrstava s obzirom na jezične razine, pa mu tekstovi počesto nose podnaslove *Oblikoslovna strana*, *Leksikalna strana*, *Sintaktična strana*, *Pravopisna strana* i *Stilistička strana*, a primjere pogrešaka nerijetko

² Dujmušić je, između ostaloga, napisao prikaz *Gramatike današnjega hrvatskoga književnoga jezika* (1928) Rudolfa Strohala, *Gramatike srpskohrvatskog jezika za prvi razred srednjih i stručnih škola* (1932) i *Gramatike srpskohrvatskog jezika za drugi razred srednjih i stručnih škola* (1932) Aleksandra Belića, *Gramatike hrvatskosrpskoga jezika za IV. razred srednjih i njima sličnih škola* (1928) i *Gramatike hrvatskosrpskoga jezika za prvi razred srednjih i njima sličnih škola* (1931) Stjepana Musulina, knjige *Materinski jezik u našim narodnim školama* (1933) Salih Ljubunčića, knjige *Istorija srpskohrvatskog književnog jezika* (1931) Franje Poljanca, knjige *Narodni jezik* (1934) Vladimira Pevaleka, knjige *Glasovno stanje slovenskih jezika* (1931) Antuna Mayera, Maretićeva prijevoda *Odiseje* (1882), Daničićeva prijevoda knjige A. Majkova *Istorija srpskoga naroda* (1876) itd.

niže abecednim redom navodeći brojeve stranica na kojima se nalaze. Većina je Dujmušićevih primjedaba opravdana, pa valja navesti najčešće pogreške na koje upozorava: neobična terminologija (*glasnici* umjesto *sonanti*, *multiplikativni brojevi* umjesto *priložni brojevi*), netočna podjela riječi na slogove (*i-zlazi*, *i-zašao*, *dob-ro*, *di-gnuti*, *vi-knuti*), nepoznavanje pravila o uporabi prijedloga *s* (*sa praktičnom*), pogreške u sklonidbi nekih imenica (V jd. *zmaje*, *Miloše*, *majčico*, *prijateljico*, N mn. *prišti*, *orli*, *hrasti*, G mn. *crkvi*) i brojeva *dva*, *tri* i *četiri* (*po dvjema prvim slovima*, *smisao oba pisma*, *vlasteli četiri susjedne oblasti*), sklonidba pridjeva i zamjenica na *-ovl-ev* i *-in* po pridjevsko-zamjeničkoj deklinaciji (*vrbovog lista*, *na njihovom mjestu*), nepoznavanje vrsta zavisnosloženih rečenica (npr. uvrštavanje objektnih, dopusnih i posljedičnih rečenica u načinske), forsiranje uporabe leksema koji pripadaju pasivnomu sloju leksika ili leksiku na prijelazu (*gnati*, *prošasti*, *mešte*, *okrom*, *razma*), pogrešno tumačenje podrijetla riječi (*nijesam* od *nesam*, *bran* od *braen*, *vidim* od *vidiem*, *vidê* od *vidiu*), nepažnja pri raspodjeli gradiva u školskim gramatikama (nerazmjer između teorijskoga i praktičnoga dijela, nedostatak i/ili neprikladnost primjera, grafičko nerazlikovanje primjera od pravila itd.).

Dujmušić je u svojim prikazima tuđih radova izrazito emotivan i angažiran; očituje se to u brojnim njegovim uskličnim, usklično-upitnim rečenicama i retoričkim pitanjima, ironično-sarkastičnim opaskama o stručnosti "pisaca" i izrazito negativnim, ponekad uvredama prožetim, ocjenama njihovih knjiga. Tako naprimjer u prikazu gramatikâ Aleksandra Belića ističe da "mora objektivnost i ovo djelo osuditi kao plod skrajnje površnosti" i "da je ova Belićeva knjiga doprla na negativnoj strani uspjeha najdalje od svih dosadanjih i srpskih i hrvatskih knjiga ove struke" (Dujmušić 1933a: 79). Rudolfa Strohala ironično naziva "gosp. pisac" i "gosp. profesor" i prigovara mu da "krivo uči", "vrlo nevjesto tumači", "osamljeno umuje" zaključujući "da je gosp. pisac vrlo slabo uspio u svom teškom poslu" (Dujmušić 1929: 152–153). Loše je prošla i knjiga *Narodni jezik* Vladimira Pevaleka, a i njezin autor, jer se "nikako ne odlikuje sposobnostima jezikoslovca", "nema ukusa ni u stilu ni u čistoći jezika" i "sam ne zna jezika" (Dujmušić 1935: 4). Na kraju prikaza Dujmušić (1935: 5) zaključuje: "Treba naime znati, da su vrlo rijetki originalni umovi na područjima svih znanosti, a da je dosta i predosta rada, eventualno i slave, ako se za njom teži, za ostale smrtnike ako iz obilja gotovih radova znadu izabrati ono, što je najbolje, ako dakle znadu biti elektici. G. Pevalek je svojom knjigom dokazao, da u njegovoj duši nema uvjeta ni za ovo drugo, kamo li za ono prvo."

Ovoj bi skupini tekstova valjalo dodati prikaze udžbenika, čitanaka i drugih priručnika za nastavu hrvatskoga jezika u osnovnim i srednjim školama te ostale tekstove o organizaciji srednjoškolske nastave hrvatskoga jezika.³ Kako je Dujmušić

³ Neki su od Dujmušićevih radova koji bi pripadali ovoj skupini sljedeći: "O kazalima, pravopisu i sintaksi Kušarovih čitanaka" [*Nastavni vjesnik*, XVII (1909), 300–306], "O eufoniji jezika u Kušarovim čitankama" [*Nastavni vjesnik*, XVII (1909), 377–379], "Kakova bi morala biti srednjoškolska čitanka?" [*Nastavni vjesnik*, XVII (1909), 464–465], "Čitanka hrvatskoga ili srpskoga jezika za I. razred srednjih i njima sličnih škola, II. izdanje. Sastavili Vl. Nazor i A. Barac" [*Nastavni vjesnik*, XL (1931–1932), 72–82], "O pismenim sastavcima u prva tri razreda srednjih škola" [*Nastavni vjesnik*, XXXIX (1930–1931), 178–180], "Problem srednje škole" [*Hrvatska smotra*, I (1933), 306–309], "Filologija u svijetlu

dugo radio kao profesor hrvatskoga jezika, zanimala ga je i metodika nastave hrvatskoga jezika i književnosti i metodologija izradbe priručnika za nastavu.

Polemički tekstovi o jezičnim pitanjima.⁴ U svojim reakcijama na tekstove jezikoslovne tematike Dujmušić ponavlja i brani stavove koje inače zastupa ("etimologijski" pravopis, iekavicu), odnosno suprotstavlja se onima koji su za "fonetički" pravopis i ijekavicu. Pritom se mora ustvrditi da nije ugodan polemičar; kao što u prikazima knjiga nerijetko vrijeđa autore, u polemikama je, očekivano, oštiji i posve zatvoren prema tuđim sugestijama. Njemu je ipak najvažnije da jezikoslovac bude "hrvatski rodoljub" (Dujmušić 1940e) i razvija one osobine hrvatskoga jezika koje ga odvajaju od susjednih slavenskih jezika, ponajprije od srpskoga. Kadšto svojim neistomišljenicima pripisuje vukovsku orijentaciju (npr. fra Otonu Knezoviću), iako se ona ne može iščitati iz njihovih tekstova ili se u njima čak nailazi na eksplicitno izrečene protuvukovske stavove: "Ja mislim, da je neispravno tvrditi, da je Vuk dao Hrvatima ijekavski književni jezik" (Knezović 1940).

Ostali radovi. Iako se u svojim radovima bavio uglavnom jezikoslovnim temama, Dujmušić je objavio i nemali broj tekstova u kojima se potvrđuje njegova zaokupljenost općim kroatističkim temama i velika angažiranost oko društvenih i povijesnih pitanja. Pisao je tekstove o usmenoj književnosti ("O hrvatskim narodnim pjesmama", "O čišćenju hrvatskih narodnih pjesama", "Kraljević Marko u poviesti i narodnim pjesmama", "Naše narodne legende o sv. Petru i njegovoj majci", "Prva publikacija bugarskih narodnih pjesama", "Prva bibliografija bugarskih narodnih pjesama", "Narodne pjesme o Mijatu Tomiću"), o književnopovijesnoj ("O bosanskim književnicima Jukićima", "Biblija Staroga zavjeta", "O satirama J. Restia, hrvatskog Horacija", "Tragovi grčke mitologije i epike u epici balkanskih Slovjena", "*Uzdasi Mandaljene pokornice* od Ignjata Gjorgjića", "O životu i radu Vida Došena", "O Došenovoj *Jeki planine*", "Malo o *Kućniku* S. Reljkovića", "*Strelice* Mirka Bogovića", "Mali izbor iz Martićevih *Osvetnika*", "O starima i mladima u hrvatskoj književnosti", "Rukovet iz starogrčke satirične poezije") i književnoteorijskoj problematici (*Nauka o pjesništvu*, 1906). Kritički se osvrtao i na izdavačku djelatnost ("Tri primjetbe hrvatskim narodnim pjesmama u izdanju Matice Hrvatske", "O narodnim epskim pjesmama: povodom izdanja VIII. knjige 'Hrvatskih narodnih pjesama' od dra Nikole Andrića", "Ocjena IX. knjige narodnih pjesama Matice Hrvatske u redakciji N. Andrića"). Među tekstovima o

(sic!) srednjoškolskih izvještaja" [*Nastavni vjesnik*, XLII (1933–1934), 137–140], "Loši tragovi naših gimnazija" [*Nastavni vjesnik*, XLII (1933–1934), 202–215], "Salih Ljubunčić: Djeca su preopterećena nastavom" [*Nastavni vjesnik*, XLII (1933–1934), 218–222], "Reforma ispita zrelosti" [*Nastavni vjesnik*, XLIV (1935–1936), 224–228], "Vladimir Perinović: Chrestomathia Latina za VII. razred realnih gimnazija, Zagreb 1939" [*Nastavni vjesnik*, XLVIII (1939–1940), 468–474], "Čitanka i književni jezik" [*Hrvatska straža*, XII (24. 4. 1940), 4], "Hrvatske srednje škole bez dobre slovnice hrvatskoga jezika" [*Hrvatska straža*, XII (11. 7. 1940), 4].

⁴ Među Dujmušićevim su polemikama najzanimljivije sljedeće: "Osvrt na jednu polemiku. Fra Stanko dr Petrov: *Ijekanje u hrvatskoj knjizi*" [*Hrvatska straža*, XII (12. 6. 1940), 6], "O ijekavštini dra fra Otona Knezovića" [*Hrvatska straža*, XII (3. 7. 1940), 5], "Dvie opazke na članak dra D. Bogdanovića u *Hrvatskoj Smotri*" [*Hrvatska straža*, XIII (25. 1. 1941), 4].

aktualnim društvenim i povijesnim pitanjima⁵ posebno su intrigantni polemički napisi *Komedija Napretkovih odbornika i zadnje glavne skupštine* (1912) i *Očuvaj, Bože, fratarske zlobe!* (1913). U prvome tekstu Dujmušić (1912: 3) razotkriva financijske malverzacije predsjednika Društva "Napredak" čiji "rad ne niče iz čistoga hrvatskog rodoljublja", nego "proizlazi dijelom iz pohlepe za slavom, dijelom iz gramženja za materijalnom koristi". Drugi je tekst odgovor fra Julijanu Jeleniću koji je u *Serafinskom Perivoju* objavio oštar demanti Dujmušićeva teksta "Die Franciskaner in Bosnien und der Herzegovina",⁶ prožet invektivama i uvredama.⁷ Brošura sadrži i Dujmušićev tekst o franjevcima preveden na hrvatski, i Jelenićev odgovor, i Dujmušićevu reakciju na taj odgovor. Naime Dujmušić je (1913: 10–12) najprije u svojem tekstu nabrojio tri najveća grijeha bosanskih fratara: da su u Bosni "ubijali glagoljaško bogoslužje", da su nezakonito prisvajali pokretnu i nepokretnu imovinu i da su "totalno bešćutni [...] prema svemu, što na sebi nosi hrvatski karakter", pri čem je često upućivao na Jelenićevu knjigu *Kultura i bosanski franjevci* (1913). Konsternirani Jelenić potom ga je grubo izvrijeđao u svojem tekstu, nakon čega je Dujmušić (1913: 21) zaključio da se "g. pisac u svojoj polemici spustio na manire čovjeka vrlo primitivne kulture". Stoga apelira na "katoličko hrvatsko građanstvo" (Dujmušić 1913: 26) da pita fratre kamo su nestala katolička dobra i zašto su fratri tako bogati.

3. DUJMUŠIĆEV ANTIVUKOVSKI PURIZAM

Vrijeme kad se pomalo privodi kraju standardizacija i kodifikacija hrvatskoga standardnog jezika na novoštokavskoj (i)jekavskoj osnovici, za što hrvatski vukovci nesumnjivo imaju brojne zasluge, u purističkome je smislu obilježeno opozicijom između onih koji jezik nastoje očistiti od njegovih internih *izama* (kajkavizama i čakavizama) te mu imputirati posebnosti tuđe folklorne baštine i onih koji jezik nastoje zaštititi od takva purizma i sačuvati nacionalnu književnu i jezičnu tradiciju. Osim Antuna Radića među potonjima su i Vatroslav Jagić, Adolfo Veber Tkalčević i Jozo Dujmušić. Riječ je dakle o sukobu vukovske i antivukovske purističke orijentacije, one koja relativizira i one koja podcrtava hrvatsko-srpske jezične razlike. Govoreći o Broz–Ivekovićevu *Rječniku*, Thomas (1996: 57) ističe da je gotovo isključivo orijentiran prema korpusu Vuka Karadžića; od hrvatskih leksikografa uzima u obzir jedino Stullija, a potpuno ignorira ilirske doprinose

⁵ Dovoljno je navesti nekoliko naslova da se ilustrira Dujmušićeva zauzetost nefilološkim temama: "Nemanjići prema katolicizmu", "Sveti Sava – Slovjenski apostoli – J. J. Strossmayer", "Da li nam treba farmaceutski fakultet", "Vjera i narodnost", "Jesu li Hrvati i Srbi jedan narod?", "Bacili srbijanske megalomanije", "O srbstvu među dubrovačkim katolicima", "Što je Paneuropa?", "Paneuropska ideologija prema staljinizmu", "Fra Petar Bakula o komunizmu", "O jugoslavenstvu i Jugoslavenskoj akademiji", "Darwinova teorija o podrijetlu čovjeka: osvrt na članak u *Kemiki d. d.*", "O siromaštvu hrvatskog naroda", "Materialno stanje kao odraz 'narodnog karaktera'", "Bugarska kao središte balkanske kulture", "Čuvajmo se modernih farizeja" itd.

⁶ Taj je Dujmušićev tekst objavljen u časopisu *Südslavische Revue*, 18. siječnja 1913.

⁷ Jelenić ne zazire od vrijeđanja J. Dujmušića zbog fizičkoga izgleda, pa na primjer konstatira da "svijet govori da je to čeljade maleno, uboga izgleda i crne boje" i poručuje mu "da bi izgledao ljepši i učevniji, kada bi čim pokrio, ne samo nos, nego čitavo lice i kada, ne samo ne bi ništa pisao, nego ni govorio" (Dujmušić 1913: 13).

razvoju hrvatskoga leksika, pa je zbog toga "vukovskiji" nego suvremeni srpski rječnik. Upravo zbog usmjerenosti na srpske izvore i uske etnografske koncepcije standardnoga jezika, Thomas drži da "vukovstvo" predstavlja oblik etnografskoga i antipurističkoga purizma koji u Hrvatskoj izaziva reakciju kanaliziranu kroz ksenofobni purizam usmjeren protiv srbizama. Na temeljima toga sukoba izrastaju daljnje aktivnosti hrvatskih purista. Naime ulazak u nove državne tvorevine dovodi do pokušaja da se unificiraju hrvatske i srpske jezične posebnosti, i to svođenjem na srpsku jezičnu normu, što je u Hrvatskoj bilo potpomognuto vukovskom purističkom strujom. Istodobno se radikaliziraju antivukovske purističke intervencije usmjerene ponajprije na dekonstruiranje idola i uzora hrvatskih vukovaca.

Najizravniji je u svojim kritikama inauguracije "vukovštine" u hrvatski jezik bio Antun Radić, a za njim nimalo ne zaostaje ni Jozo Dujmušić. U članku "Dr. Antun Radić proti dru Tomi Maretiću" (Dujmušić 1939–1940) razrađuje Radićevu kritiku Maretićeva odnosa prema Karadžiću. Dok Maretić u predgovoru svojoj *Gramatici* (1913) tvrdi da je Karadžić za hrvatski jezik "ono, što je Ciceron bio i jest za književni latinski jezik", Radić (1937: 9) odgovara:

Svaka je prispodoba – kaže tudja jedna riječ – malo šepava, no ova nam se čini baš nezgodna: Cicero – prvak u onom, što su Rimljani zvali "sermo urbanus" (gradski, uglađjeni govor) i Vuk – prvak u onom, što bi Rimljani nazvali "sermo rusticus" (seoski govor), a što u nas neki ozlojedjeni potomci "zagrebačke škole" kažu: "govedarština". G. dr. Maretić znade za cielo bolje nego ja, kako se je i pod kakim utjecajem razvijao latinski jezik, dok je došlo do Ciceronova govora, pa će možda i sam priznati, da prispodoba nije najsretnija. No i ako je Ciceron za latinski jezik ono, što Vuk nije za hrvatski, ipak ja ne znam, da je tko napisao gramatiku latinskoga jezika jedino na osnovu Ciceronovih djela.

Radić ne umanjuje zasluge V. Karadžića i ne poriče njegovu oštroumnost, ali drži da pisac gramatike hrvatskoga jezika ne može ignorirati višestoljetnu hrvatsku književnu tradiciju ovjeravajući jezične norme primjerima folklorne štokavštine iz djela jednoga jedinog autora (Radić 1937: 39–40).

[...] hoćemo li se učiti pisati od naših starih i novih svestrano obrazovanih književnika i pjesnika, ili od jednoga jedinoga samouka pisca. Struja, kojom ide g. dr. M. sa svojom gramatikom, odlučila se je za ovo drugo. To bi bila – kad bi nesrećom ova struja prevladala – dekadencija u našem kulturnom životu, takova dekadencija, kojoj opet ni u jednoga kulturnoga naroda ne nalazimo primjera. [...] Mi znamo, tko je i što je bio Vuk Karadžić, pa mu zato i dajemo svu onu čast, hvalu i slavu, koja ga ide. Ali **jedan** čovjek, pa bio ne znam kako genijalan, ne može književnomu jeziku dati ono, što mu može podati **više** genijalnih ljudi [...] jedan čovjek ne može stvoriti književne tradicije, bez koje nema u književnosti ni poštovanja starine, ni autoriteta, ni discipline, a po tom ni zanosa ni napretka.

Godine 1936. u Zagrebu je osnovano Društvo "Hrvatski jezik" kako bi se hrvatski jezik "kao najvažniji faktor hrvatske narodne kulture očuvao u svojem razvitku od različitih loših utjecaja".⁸ Društvo je 1938. počelo izdavati časopis *Hrvatski jezik* koji je uređivao Stjepan Ivšić. Zanimljivo je da se među negativnim osvrtima na časopis i uredničku politiku nalazi i onaj Joze Dujmušića. U njemu, kao i u svojim polemičkim tekstovima, Dujmušić reagira na Ivšićevu vukovsku

⁸ *Hrvatski jezik*, Zagreb, I (1938–1939), br. 1, str. 33.

orijentaciju i fonološku pravopisnu koncepciju (Dujmušić 1938b). No valjalo bi preispitati razloge Dujmušićeve negativne ocjene časopisa i provokativnih pitanja upućenih uredniku jer oni možda nisu motivirani samo ideologijom. Samardžija (2004: 183) ističe da su posrijedi i "osobni razlozi" jer Ivšić nije u svoj časopis uvrstio "ni jedan od devet priloga koje mu je Dujmušić ponudio za objavljivanje!".⁹

4. ETIMOLOGIJSKI PRAVOPIS I IEKAVŠTINA

Dujmušićev je puristički stav već određen kao *ksenofoban* i *elitistički*, a u cjelokupnoj su njegovoj purističkoj djelatnosti uočeni i racionalni i iracionalni motivi (Pišković 2008: 331; usp. Thomas 1991: 36, 43, 78–81). Na istome je mjestu kao potvrda iracionalne – nacionalističke motiviranosti Dujmušićeva purizma navedena njegova želja da se hrvatski pravopis uredi u skladu s umjerenom etimologijom i iekavicom. Valja dodati da se u tim stavovima Dujmušić najviše oslanja na iekavicu Antuna Radića i njegov "umjereni etimologijski pravopis, kako ga je on bio naučio od Augusta Šenoe, Eugenija Kumičića i ostalih hrvatskih pisaca, kojih nije bila zarazila Vukova ijekavština" (Dujmušić 1940), ali i na praksu drugih hrvatskih intelektualaca koji pišu (umjerenim) etimološkim pravopisom (A. Veber Tklačević, F. Kuhač, A. Mažuranić, F. Kurelac). Dujmušić (1937: 4) tvrdi da je Vuk Karadžić najprije pisao "mješavinom" ekavštine i ijekavštine, a zatim se "sve više oduševljavao za ekavštinu – možda računajući, da će ona zavladati u svem srpstvu, kad se samostalna Srbija politički proširi i pridigne kulturno". Ne promatra dakle samo *hrvatski* jezik kao osnovni instrument za iskazivanje i ekspliciranje *hrvatske* nacionalnosti, nego svakomu jeziku (tako i srpskomu) pripisuje moć identifikacije etniciteta. Brigu o vlastitome jeziku i isticanje njegovih posebnosti izjednačuje s brigom za narod te ih drži – u najmanju ruku – aktivnostima simultanima političkomu osamostaljenju i razvoju države. Zato se razvija borba oko zasluga za izbor kojega varijeteta kao osnovice standardnoga jezika i za davanje prvenstva tomu varijetetu nad drugima jer se taj izbor i prepoznavanje svode gotovo na osmišljavanje samoga jezika. Dujmušić (1937: 4) ističe da nije Vuk Karadžić "navratio ili napatio Hrvate, da jugozapadni štokavski govor uzmu za svoju književnost" jer da je to "doista Vukova zasluga, Srbijanci bi bili poprimili ijekavštinu i podržali je, da se mogu vazda dičiti, da su oni dali Hrvatima književni jezik". No oni znaju "da je ijekavština hrvatska narodna baština, ali bi joj htjeli oduzeti hrvatski karakter učeći, da je prvi Vuk kao Srbin upozorio Hrvate na ljepotu toga narječja" (Dujmušić 1937: 4).¹⁰

⁹ "U ostavštini S. Ivšića u NSB-u u Zagrebu [signatura R-4863, odjeljak b] čuva se i sljedeće Dujmušićevo pismo Ivšiću [...]" (Samardžija 2004: 183). Riječ je o pismu u kojemu Dujmušić predlaže Ivšiću za *Hrvatski jezik* devet tekstova purističke, pravopisne i (anti)vukovske tematike (npr. "O čistoći hrvatskoga književnog jezika", "Posredni utjecaji ruskoga jezika na hrvatski", "Tko sve kvari hrvatski književni jezik", "O primitivnosti hrvatskog pravopisa", "Ima li Vuk Karadžić kakvih zasluga za ijekavštinu kod Hrvata?", "Za što je Vuk Karadžić konačno izabrao ijekavštinu za književni jezik?"). Većinu je tekstova Dujmušić kasnije objavio u *Hrvatskoj straži* i *Nezavisnosti*.

¹⁰ Skerlić (1921: 268, 274) ističe da je Karadžićev jezik nakon Novosadskoga dogovora "ostao književni jezik Srba i Hrvata", odnosno da Karadžić "izvojevava pobjedu narodnom jeziku, podiže ga na visinu književnog jezika i za Srbe i za Hrvate". Dujmušić se (1937: 5) snebiva: "Da je istina ono, što tvrdi Skerlić, to bi značilo, da Hrvati govore i pišu – srpski?!" Skerliću replicira da je Dubrovnik pisao ijekavski već u 16. stoljeću, "a da ga nitko od tadanjih Srba nije bio na to uputio".

Referirajući na polemiku između F. Kuhača i T. Maretića (1899), Dujmušić izdvaja Maretićeve "pjesničke" i "nadnaravne" argumente u obrani "fonetičkoga" pravopisa. Maretić naime zahtijeva da odbacimo etimološki pravopis bez obzira na to što njime pišu Česi, Rusi i Poljaci jer "su nam mnogo bliži od njih Srbi, koji su prava naša braća, krv od naše krvi, kost od naše kosti", pa "zašto dakle da se od svoje najbliže braće rastavljamo" (Dujmušić 1938). Zajedništvo u jeziku postaje simbol ujedinjenja s "braćom", odnosno sredstvo kojim znanstvena zajednica može manipulirati nacionalnim osjećajem jezične zajednice. Dujmušić se (1938) pita: "Zašto nije g. Maretić kušao Srbe navratiti na etimologijski pravopis [...]? Zašto Hrvati moraju vazda raditi onako, kako to žele beogradski učenjaci?" Maretićeve subjektivne argumente nastoji diskvalificirati otkrivanjem pravih njegovih motiva: vjerojatno bi "g. Maretić sada drugačije mislio o fonetici, da ga diktatorski režim nije godine 1929. [...] primorao na potpis pravopisa, koji je izradio akademik Belić, i da ga isti režim nije odmah odlikovao" (Dujmušić 1938). To Dujmušićevo razotkrivanje Maretića moralo bi biti uvredljivo za hrvatski nacionalni ponos i tako odvratiti čitatelje od "fonetičkoga" pravopisa. Povezivanje nacije, jezika i borbe jasno dokazuje da se purifikacija i upozoravanje na tuđe elemente u nacionalnome jeziku događaju isključivo u realnome društveno-političkom kontekstu koji purist doživljava manje ili više prijetećim za jezik. Apel za očuvanje jezika uključuje jasno prokazivanje svih "neprijatelja" nacionalnoga jezika, a prema Dujmušiću hrvatskomu su jeziku najveći neprijatelji bili Mađari, Srbi i hrvatski vukovci. Zato etimološki pravopis, kojega su kontinuitet "prekinuli neprijatelji hrvatskoga naroda", dobiva status jake obrane "proti programatičnoj asimilaciji u duhu poznate struje" koja sve nas "svijestne (*sic!*) Hrvate" mora "povezati u neprobojnu falangu na obranu naše kulturne ostavštine" (Dujmušić 1938). Naime srpski nas filolozi "upravo zbog jezika i pravopisa drže za Srbe" (Dujmušić 1940a), što znači da bi isticanje posebnosti u odnosu na srpski jezik i pravopis vratilo samosvojnost čitavomu hrvatskom narodu. Kako se jezični purizam često hrani nacionalnim ponosom, a jedino jezik može biti prava legitimacija nacionalnoga identiteta (usp. Thomas 1991: 43–47), svaki purist u svoje tekstove lukavo upleće prigovore ili pohvale čitateljima zbog njihova odnosa prema vlastitome jeziku. Kod Dujmušića su to isključivo prigovori; nerijetko optužuje čitatelje da zanemaruju "zdrava i hrvatsko-nacionalna načela", a da "već od davna struji svuda balkanski egoizam i mržnja, dvie najveće socijalne i kulturne zapreke" (Dujmušić 1940).¹¹

Dujmušić (1936) drži da je "etimologijski" pravopis bolji od "fonetičkoga" zato što se riječi napisanoj "etimologijskim" pravopisom može utvrditi postanak, pa je taj pravopis "logičniji i stalniji". Osim toga on "obuhvata stoljeća književnoga jezika, dok fonetički pravopis predočuje nestalnost, naivno shvaćanje tvorbe riječi i prekid s prošlošću" (Dujmušić 1936a). Dakle etimologijski pravopis "niče iz stoljetne kulture", a "fonetikom piše narod, koji se tek uvodi u kulturni svijet" (Dujmušić 1938). Dujmušićeva angažiranost oko zagovaranja "etimologijskoga pravopisa"

¹¹ Još je jedan od češćih Dujmušićevih (1940) prigovora čitateljima sljedeći: "Pravo je rekao nedavno netko za nas Hrvate, da smo mlakonje; mi smo dapače i nešto gore, jer se znamo zagrijati i za židovski izum Esperanto, pa na njega trošimo i vremena i novaca i umnih sila, a odbacujemo brigu za svoj materinski ili književni jezik."

toliko je radikalna i emotivna da "fonetički pravopis" veže za početke narodnoga izdizanja iz "primitivnoga duševnoga i fizičkoga života" jer je takav pravopis stvoren "za ljude od pluga i motike". Tvrdi da su Hrvati naivno nasjeli na "fonetički" pravopis pod utjecajem Vuka Karadžića koji je načelo "Piši kako govoriš!" preuzeo od J. Ch. Adelunga ("Schreib wie du sprichst!"). Iako su se Nijemci distancirali od Adelungova naputka, hrvatski su filolozi (osobito T. Maretić i S. Ivšić) sve više inzistirali na "fonetici" kojoj Dujmušić (1936a, 1938a) pronalazi niz nedostataka (npr. "konfuzna zamjena zvučnih glasova bezvučnima pred bezvučnima i obratno, odstranjivanje glasova *t* i *d* ispred *c* i *č* i izostavljanje glasa *t* između dva suglasnika"). Tradicija je na strani iekavštine jer je "ušla u književnost koncem XV. vijeka" i "upotrebljavala [se] još iza god. 1888. i to u školama" (Dujmušić 1940b: 4), a za ijekavštinu Dujmušić nije mogao utvrditi kada se počela upotrebljavati u Hrvatskoj; pretpostavlja da ju je u Hrvatskoj inaugurirao T. Maretić 1882. prijevodom *Odiseje*, a u Srbiji Vuk Karadžić *Srpskim rječnikom* (1818). Ideja o nametanju ijekavštine kao "književnoga narječja" proizišla je iz Karadžićeva i Kopitarova razmišljanja o bilježenju jata u dugim i kratkim slogovima (usp. Dujmušić 1940b: 4). Mišljenje da dugi jat valja bilježiti trigrafom *ije* rezultat je utjecaja narodnoga pjesništva "gdje često radi stiha treba stari glas jat zamieniti glasovima *ije*" i utjecaja zakona "o ukidanju zieva umetkom glasa *j*" (Dujmušić 1940a). Iz toga se međutim može izvući zaključak koji ne korespondira s Dujmušićevim stavom: uvođenje ijekavice nije motivirano nacionalnim ili kakvim drugim globalnim čimbenicima, nego izborom "pogrešnoga" jezičnog korpusa na temelju kojega se jezik normira.

* * *

Već je istaknuto da Thomas (1991: 43–47, 135–139) drži da je jedan od najvažnijih izvanjezičnih okidača jezičnoga purizma (povrijeđen) nacionalni ponos. Takva motiviranost purističkoga djelovanja usko je povezana sa ksenofobnim purističkim stavom, pa im je meta obično ista. U Dujmušićevu slučaju riječ je o obrani nacionalnoga identiteta od navale srpskih unitarističkih težnji i hrvatskoga jezika (kao legitimacije toga identiteta) od nametanja srpskih pravopisnih, gramatičkih i leksičkih posebnosti. Za njega je prijetnja elementima hrvatskoga jezika doista prijetnja nacionalnomu identitetu, a glavna je metoda očuvanja jednoga i drugoga jasna diferencijacija od prijetećega izvora – srpskoga jezika. Činjenica da se nacionalizam i purizam obično pojavljuju istodobno i da proizlaze prvenstveno iz nesigurnosti rezultira nizom njihovih zajedničkih karakteristika (naglašeno distanciranje od nacionalnih i jezičnih posebnosti prijetećega izvora i naglašeno isticanje vlastitih, izrazito domaćih i tradicionalnih, posebnosti). Dujmušićeva obrana onih nacionalnih posebnosti kojima se cijeloga života profesionalno bavio potpuno se uklapa u Thomasov opis motiviranosti i mehanizama provedbe jezične purifikacije. Stoga se prikaz Dujmušićevih jezikoslovnih prinosa može smatrati ilustracijom fenomena karakterističnoga za razvoj svakoga standardnog jezika.

LITERATURA

- Dujmović, Josip. 1942–1943. "Prof. dr. Jozo Dujmušić (1874.–1942.)". *Nastavni vjesnik* LI: 71–79.
- Dujmušić, Jozo. 1912. *Komedija Napretkovih odbornika i zadnje glavne skupštine*, Sarajevo: Vlastita naklada.
- Dujmušić, Jozo. 1913. *Očuvaj, Bože, fratarske zlobe!* Sarajevo: Vlastita naklada.
- Dujmušić, Jozo. 1929. "Nove knjige: Gramatika današnjega hrvatskoga književnoga jezika. Napisao Rudolf Strohal". *Nastavni vjesnik* XXXVII: 149–153.
- Dujmušić, Jozo. 1933. *Repetitorij hrvatske slovnice*. Zagreb: Vlastita naklada.
- Dujmušić, Jozo. "O Belićevim gramatikama", *15 dana*, III, 1. 1. 1933a, str. 78–79.
- Dujmušić, Jozo. "O knjizi *Narodni jezik*", *Hrvatska straža*, VII, 8. 2. 1935, 4–5.
- Dujmušić, Jozo. "Ne valja pretjerana fonetika!", *Hrvatski dnevnik*, I, 28. 5. 1936, str. 10.
- Dujmušić, Jozo. "Danas i jezikoslovci mnogo griješe protiv hrvatskog jezika", *Hrvatski dnevnik*, I, 3. 6. 1936a, str. 11.
- Dujmušić, Jozo. "Hrvati i Vuk Karadžić prema ijekavštini", *Hrvatska straža*, IX, 1. 6. 1937, str. 4–5.
- Dujmušić, Jozo. "Tko sve kvari hrvatski književni jezik?", *Hrvatska straža*, IX, 31. 12. 1937a, str. 4–5.
- Dujmušić, Jozo. "Povratimo se k etimologijskom pravopisu", *Nezavisnost*, I, 4. 3. 1938, str. 2.
- Dujmušić, Jozo. "Etimologija prema fonetici", *Hrvatska straža*, X, 19. 3. 1938a, str. 4–6.
- Dujmušić, Jozo. "Čekamo odgovor na nekoliko pitanja upravnom odboru društva 'Hrvatski jezik'", *Nezavisnost*, I, 18. 6. 1938b, str. 4.
- Dujmušić, Jozo. 1939–1940. "Dr. Antun Radić proti dru Tomi Maretiću". *Nastavni vjesnik* XLVIII: 222–233.
- Dujmušić, Jozo. "Problemi hrvatskog književnog jezika", *Hrvatska straža*, XII, 10. 3. 1940, str. 4.
- Dujmušić, Jozo. "Za umjereni etimologijski pravopis", *Hrvatska straža*, XII, 21. 3. 1940a, str. 4.
- Dujmušić, Jozo. "Kako je postala Vukova ijekavština", *Hrvatska straža*, XII, 30. 3. 1940b, str. 4, 9.
- Dujmušić, Jozo. "Je li jezik Đure Daničića klasičan?", *Hrvatska straža*, XII, 12. 5. 1940c, 15. 5. 1940., str. 4, 7.
- Dujmušić, Jozo. "Osvrt na jednu polemiku", *Hrvatska straža*, XII, 12. 6. 1940d, str. 6.

Dujmušić, Jozo. "O ijekavštini dra fra Otona Knezovića", *Hrvatska straža*, XII, 3. 7. 1940e, str. 5.

Dujmušić, Jozo. 2008. *Antibarbarus hrvatskoga jezika*. Zagreb: Pergamena.

Knezović, Oton. "Osvrt na jednu polemiku. Dr O. Knezović odgovara dru J. D.", *Hrvatska straža*, XII, 19. 6. 1940, str. 4.

Maretić, Tomo. 1913. *Hrvatska ili srpska gramatika za srednje škole*. Četvrto izdanje. Zagreb: L. Hartman.

Petrović, Marica. 2008. *Standardizacijski procesi u jeziku Bosne i Hercegovine u vrijeme Austro-Ugarske Monarhije s posebnim osvrtom na jezik časopisa "Nada"*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Zagreb.

Pišković, Tatjana. 2008. "Jezični purizam Joze Dujmušića". *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* XXXIV: 323–340.

Radić, Antun. 1937. *Sabrana djela XV. O hrvatskom književnom jeziku*. Zagreb: Seljačka sloga.

Samardžija, Marko. 2004. *Iz triju stoljeća hrvatskoga standardnog jezika*. Drugo izdanje. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Samardžija, Marko. 2008. "Pogovor", u: Jozo Dujmušić, *Antibarbarus hrvatskoga jezika*. Zagreb. Pergamena: 429–433.

Skerlić, Jovan. 1921. *Istorija nove srpske književnosti*. Drugo izdanje. Beograd: G. Kon.

Thomas, George. 1991. *Linguistic purism*. London & New York: Longman.

INTERESTING CONTRIBUTIONS OF A FORGOTTEN PHILOLOGIST

Jozo Dujmušić published linguistic texts for 26 years, from 1896 to 1942, but his work has never received any scientific recognition. This paper contains a list of Dujmušić's most important linguistic papers and their descriptions, with special emphasis on the two of his greatest interests – linguistic purism and reinstatement of etymological orthography and "jekavian speech". His puristic papers mostly focus on purging the Croatian language of different "barbarisms" (Russianisms, Serbisms, Turkisms, Germanisms), but they also involve the recognition of foreign influence on other levels of the Croatian language (morpho-phonological, morphological and syntactic). Through reaffirmation of etymological orthography and "jekavian speech", Dujmušić demonstrated anti-Vukovian standpoints and rejected Serbian language policy, which might account for his complete anonymity.

KEY WORDS: *Jozo Dujmušić, linguistic purism, etymological orthography, "jekavian speech"*.